

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE

AV TEMASI*

Özlem NEMUTLU*

ÖZET

Cengiz Aytmatov, hikâye, povest ve roman türlerinde kaleme aldığı eserlerinde aşk, iyi-kötü çatışması, kaderin kaçınılmazlığı, savaş, eğitim, baskı rejimlerinin yarattığı bireysel ve toplumsal krizler gibi farklı birçok konuyu ele almış ve bunlardan yola çıkarak millî ve evrensel mesajlar vermeyi başarabilmiş bir yazardır. “Av ve avlanma” da, yazarın bahsettiğimiz konularla ilgili olarak eserlerinde çeşitli boyutlarıyla işlediği temalar arasında yer almaktadır. Bu konuyu işlediği Beyaz Gemi, Dişi Kurdun Rüyalari, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Gün Olur Asra Bedel, Elveda Gülsarı gibi eserlerinde av ve avlanma, tabiatın ve tabiliğin bir parçası olduğu sürece zararlı değildir, ancak bu söz konusu niteliği insanın tabiatını ve özünü bozan bir mahiyete dönüştürüldüğünde çok çeşitli bireysel ve toplumsal trajedilerin yaşanması kaçınılmazdır. Bu çalışmada Cengiz Aytmatov'un eserlerinde av ve avcılığın yansımaları ve toplumdaki etkileri üzerinde durduk.

Anahtar Kelimeler: Av, avlanma teması, tabiat kanunu, tabiat katliamı

THE THEME OF HUNT IN CENGİZ AYTMATOV'S PIECES

ABSTRACT

Cengiz Aytmatov is such a narrator who in his works could carry out love, struggle between good and bad, inescapable destiny, war, education, individual and social crises caused by the authoritarian regime. By making use of these kind of topics and plots, he was able to come through giving national and universal messages.

---

* Bu yazı, 15-16 Kasım 2006 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde düzenlenen Uluslar arası “Türk Kültüründe Av” Sempozyumu'nda sunulan tebliğin genişletilmiş şeklidir.

* Dr., Celal Bayar Üniversitesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

“The hunt” and “hunting” is also one of his topics reflected from different perspectives in his works. In his works such as *White Ship (Beyaz Gemi)*, *Dreams of Female Wolf (Dişi Kurdun Rüyaları)*, *Pied-dog Running at the Shore (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek)*, *The Day Forfeit for the Age (Gün Olur Asra Bedel)*, *Farewell Gülsarı (Elveda Gülsarı)*, Aytmatov plotted that “the hunt” and “hunting” is not harmful if it was the part of the nature and natural life, but it is harmful and unacceptable if it was dangerous for the life of human being and the nature. When “the hunt” and “hunting” turns over a dangerous activity, it could cause some individual and social tragedies.

In this study, we will tackle with the reflections of “the hunt” and “hunting” in Cengiz Aytmatov’s works and the effect of his approaches in the society.

Key Words: Aytmatov, hunt, hunting, nature and law of the nature, massacre of the nature

Cengiz Aytmatov, vak’ası çok çeşitli mekân ve coğrafyalarda geçen eserlerinde esasen insanlığın ezeli meselesi olan iyi-kötü çatışmasını ele almış; bundan yola çıkarak insanın tabiatına aykırı her tür faaliyetin evrenin var olan düzenini ve geleceğini tehdit eden en büyük tehlike olduğu fikrini temel bir tez olarak işlemiştir. Biz bu yazımızda, yazarın bazı eserlerinde çeşitli tezahürleriyle karşımıza çıkan “av, avlanma” teması vasıtasıyla bu temel fikri nasıl somutlaştırdığını tespit etmeye çalışacağız.

Aytmatov’un av ve avlanmanın en yoğun olarak işlendiği eserler *Beyaz Gemi*, *Dişi Kurdun Rüyaları* ve *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*’tir. Bu eserler haricinde *Gün Olur Asra Bedel*, *Elveda Gülsarı*’da da yazar farklı şekillerde yapılan “avlanma”lara farklı misyonlar yüklemiştir. Bu bağlamda *Beyaz Gemi*, *Dişi Kurdun Rüyaları*, *Elveda Gülsarı* ve *Gün Olur Asra Bedel*’de avcılığı insana ve tabiata zarar veren bir olgu olarak değerlendirirken sadece *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*’te erkek çocuğun rüştünü ispat etme vesilesi olarak avcılığın sosyal boyutuna temas etmektedir. Daha somut bir şekilde söyleyecek olursak, Aytmatov’a göre avcılık yaşamının bir gereği olarak yapılmadığı sürece zararlıdır, sosyal ve fizikî hayatın dengesini bozmaktadır. Bu yüzden *Dişi Kurdun*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Rüyaları'nda Akbar ve Taşçaynar'ın yavrularını ilk olarak ava çıkarmanın gururunu ve hazzını yaşamaları gayet doğaldır, çünkü Tanrı böyle istemiştir, tabiatın kanunu budur. Ancak aynı kurtların yavrularını antilop avcılarının kurşunlarıyla kaybetmeleri ise son derece trajiktir, çünkü saygı avcılığı tabiata aykırıdır.

*Beyaz Gemi*¹, konumuz olan "avlanma"nın geçmiş ve şimdiki zaman olmak üzere iki farklı zaman diliminde farklı boyutlarıyla işlendiği ilgi çekici bir romandır. Romanın kahramanı, annesi ile babasının ayrılmalarından ve her birinin ayrı ayrı yuva kurmalarından sonra San-Taş Vadisi'nde koruculuk yapan Mümin Dedesiyle birlikte yaşayan bir Çocuk'tur. Çevresinde hiçbir yaşıtı olmayan Çocuk, daima yalnızdır. Değişik isimlerle adlandırdığı kayalar, dedesinin kendisine hediye ettiği dürbün ve sonuncu olarak da dedesinin aldığı çanta çocuğun sırdaşları ve arkadaşlarıdır. Çocuk, her gün dürbünle Isık-Göl'den geçen gemileri izlemekte ve bunlardan biri olan bir beyaz gemiyi, kendisini babasına ve mutluluğa kavuşturacak bir kurtarıcı gibi görmektedir. San-Taş Vadisi'nde Mümin Dede ve Çocuk'tan başka, çocuğun üvey ninesi; teyzesi Bekey ve Bekey'in kocası Orozkul ile diğer korucu ailesi Seydahmet ve karısı Gülcemal yaşamaktadırlar. Bu kişiler içerisinde Çocuk en çok Mümin Dedesini sever. Çünkü dedesi ona masallar ve kendi Buğu soylarına dair efsaneler anlatmaktadır. Bu masal ve efsaneler, Çocuk'un kendine has masumiyetini ve hassasiyetini derinleştirir. Diğer taraftan Orozkul, Seydahmet ve Koketay romanın kötü kişileridir². Çünkü onlar, inançsız, kendi milli geçmişlerinden uzak ve içinde yaşadıkları tabiata karşı duyarsızdırlar. En önemlisi bir Buğulu olduklarını unutarak devletin istediği gibi millî kültür ve tarih bilincinden uzak, insanın özüne aykırı bir hayat sürdürmektedirler.

Çocuk, dedesinin anlattığı efsaneler içerisinde en çok "Boynuzlu Maral Ana Efsanesi" ni beğenir. Çünkü bu efsane, kendi soylarının meydana gelişini anlatmaktadır. Efsaneye göre düşmanları tarafından büyük bir bozguna uğratılan Kırgız milleti, varlığını bir kız çocuğuyla bir erkek çocuğunu sütüyle besleyip büyüten bir dişi geyiğe

¹ Beyaz Gemi, Çeviren: Refik Özdek, Ötügen Yayınları, İstanbul: 1991, 174 s.

² C. Aytmatov'un *Beyaz Gemi*, *Gün Olur Asra Bedel* ve *Dişi Kurdun Rüyalari* isimli eserlerindeki Mümin Dede, Yedigey ve Abdias ise erdemli ve inançlı olmalarıyla dikkat çeken olumlu kişilerdir. (Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fazıl Gökçek, "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Din Teması ve *Dişi Kurdun Rüyalari*, Dergâh, Cilt:II, Sayı: 21, Kasım 1991, ss.7-9.) Bu kişiler aynı zamanda tıpkı *Beyaz Gemi*'nin Çocuk kahramanı gibi "masal"ı olan ve mutluluğu da bu "masal"a inanmakta bulan kişilerdir. Söz gelimi Yedigey'in masalı inançlarına ve kültürel değerlerine saygılı bir hayat sürmek iken Abdias'ınki insanın mutluluğunu temel alan bir din inanca sahip olma ve bozulmamış bir tabii çevrede yaşamaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

borçludur. Bir tesadüf eseri düşmanların kıyımından kurtulan ancak yine tesadüfen onların eline düşen Kırgız çocuklar, ormanda öldürülmek üzere Çopur Nineye teslim edilir. Nine çocukları bir uçurumun kenarından atmak üzereyken dişi bir maral tarafından durdurulur. Geyik iki küçük yavrusunun insanlar tarafından öldürüldüğünü, bu yüzden bu iki çocuğu kaybettiği yavruları yerine koyup büyütme istediğini söyler. Çopur Nine, geyiğe insanoğlunun acımasız olduğunu, bir gün bu iyiliğinin bedelini ağır ödeyebileceğini söyler, ancak maral ana birbirleriyle kardeş olan geyik ve insanların artık bundan sonra birbirlerine zarar vermeyeceklerini iddia eder ve çocukları alarak Isık-Göl civarına getirir. Kırgızların yeni vatanı artık burasıdır. İlk ataları olan Buğulular, bütün bebekleri boynuzlu maral ananın bir beşik içerisinde getirdiğine inanırlar ve geyiği kutsal sayıp ona saygıda kusur etmezler. Ancak bir müddet sonra geyiğin bu kutsallığı, zengin bir Buğulunun oğulları tarafından mezarının başına geyik boynuzları dikilmeye başlanmasıyla zedelenmeye başlar. Bütün Buğulular artık daha fazla çatallı geyik boynuzu bulmak için birbiriyle yarışır bir hale gelirler. Korkunç bir geyik kıyımı başlar. İnsanoğluna gücenen Maral Ana Isık-Göl civarını terk eder, geride kalan yavrularını alarak çok uzak ülkelere gider.

Cengiz Aytmatov'un yazarlığının karakteristik vasıflarından biri olan efsane, masal, türkü gibi halk edebiyatı ürünlerini, hikâye ve romanlar içerisinde kullanma, *Beyaz Gemi*'nin de kurgusunun en temel hususiyetini teşkil etmektedir. Yukarıda özetlediğimiz Boynuzlu Maral Ana efsanesi, eserin temel mesajını ihtiva etmesi bakımından oldukça önemlidir. Efsane, her şeyden önce romandaki kişilerin hem inanç dünyalarını hem de millî kültürel miraslarını şekillendiren ve toplayan bir unsurdur. Bunun dışında eseri çarpıcı kılan, efsanede anlatılan hadiselerin büyük ölçüde romanın şimdiki zaman planında da vuku bulması ve bunun Mümin Dede ve bilhassa Çocuk için trajik bir sonuçla noktalanmasıdır. Tıpkı Boynuzlu Maral Ana efsanesinde olduğu gibi yıllar sonra San-Taş Vadisi'nde marallar tekrar görünmeye başlamıştır. Bir erkek bir dişi ve bir yavrudan oluşan bu maral ailesinin tekrar aralarına katılması, Çocuk ve Mümin Dede için son derece sevindirici bir hadisedir. Çünkü Maral Ana'nın insanoğlunun nankörlüğünü unutarak aralarına katılması kendileri için bir lütuftur. Ancak bu sevinçleri çok uzun sürmez. Orozkul, bir zamanlar rüşvet aldığı Koketay ve arkadaşlarına vereceği ziyafet için dişi geyiği, Mümin Dedeye vurdurur. Geyiğin Mümin Dedece avlanması ve ardından bir ziyafet sofrasının hazırlanması ve bütün bunları, Çocuk'un hasta yatağından kalkarak aşama aşama öğrenişi, romanda gerilimin en fazla yükseldiği kısımları oluşturur. Çocuk, "masal"larla

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

örülü dünyasının daha fazla yıkılmasına müsaade etmez, Beyaz Gemi'sine yani babasına ulaşmak için Isık-Göl'e doğru ilerler.

Görüleceği üzere, yıllar sonra San-Taş Vadisi'ne gelen marallar, tıpkı efsanede olduğu gibi, insanoğlunun yeni bir zulmüne maruz kalmışlardır. Aytmatov, geyik avı motifini birçok fikri ihtiva edebilecek bir şekilde düzenlemekle ustaca bir kurgu örneği sergilemiş olur. Geyiğin avlanması her şeyden önce Kırgızların dinî inançlarına ve millî kültürlerine ihanettir. Onların avlanmasında bir sakınca görmeyen Orozkul ve arkadaşları hem insanî özlerine hem de kendi kültürlerine yabancılaşmış dejenere tiplerdir. Orozkul'a göre Maral Ana efsanesiyle ancak çocuklar kandırılabilir. Komünizmin, feodal düzenin ürünü olan böyle masallarla işi yoktur. İkinci olarak, öldürülen geyik, dişi ve anne olması bakımından doğurganlığı temsil eder. Ana geyiğin acımasızca katledilmesi, tabii hayatın devamlılığına bir engel teşkil etmek ve doğal dengeyi bozmak demektir. Bu bakımdan bir nesne olarak "dişi geyik" in böyle bir fikrin temsilcisi olması, onun bir alegori olarak kullanıldığının göstergesidir³.

Beyaz Gemi'den başka *Elveda Gülsarı*⁴'da da trajik bir sonla biten bir geyik avı efsanesi bulunmaktadır. Aytmatov'un "Yaşlı Avcı" türküsüne hikâye olan bu efsaneye eserinde yer vermesinin temel gayesi, ihtiraslı insanların yol açtıkları felaketleri gözler önüne sermektir. Romanın kahramanı Tanabay, bulunduğu çevrede komünist devrimin önde gelen temsilcilerinden biridir. Devletin kolektifleştirme faaliyetlerine bütün çabasıyla destek verir. Bu uğurda kardeşini Sibiry'a ya bile sürgüne göndermekten çekinmez⁵. Bunun dışında partide en yakın arkadaşı Çoro'ya göre o oldukça heyecanlıdır. Dostunun son derece temkinli hareket etmesine mukabil o çabuk

³ Alegoriyi bir kavramı veya fikri temsil eden nesne anlamında kullanıyoruz. Bkz. "İmaj, İstiare, Sembol, Mit", *Edebiyat Teorisi*, Réne Wellek-Austin Varren, Çev.: Ö. Faruk Huyugüzel, İzmir: 1993, ss. 160-186.

Diğer taraftan Aytmatov'un eserlerinde temas ettiği meselelerden biri olarak tabii çevrenin düşüncesizce tahrip edilmesi, *Gün Olur Asra Bedel ve Dişi Kurdun Rüyalari*'nden önce en geniş kapsamlı olarak *Beyaz Gemi*'de ele alınmış olur. Ramazan Korkmaz, yazarın romanlarında karşımıza çıkan "Nayman Ana Gömütlüğü, Nayman Ana Efsanesi, Sarı Özek Mağdurları Efsanesi, Manas Destanı ve Maral Ana Efsanesi"ni "tahrip edilen kültürel bellek mekanları" olarak adlandırır. Korkmaz'a göre *Beyaz Gemi*'de Orozkul, Seydahmet ve Koketay'ın Maral Ana Efsanesine inanmayarak geyiği avlamaları, "geleneksel değerleri aşağılama, geçmişini anımsatan öğeleri silme, doğaya saygıyı yok etme, insanı çevresiyle kavgalı kılma ve terör ve korkuyu hakim kılma" demektir. Bkz. *Aytmatov'un Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara:2004, s. 79.

⁴ *Elveda Gülsarı*, Ötügen Yayınları, Çeviren: Refik Özdek, İstanbul: 2004, 221s.

⁵ Bkz. Ali İhsan Kolcu, "Elveda Gülsarı", *Millî Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov*, İstanbul:1997, ss. 149-167.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

öfkelenmesi ve asi tavırları yüzünden partiden atılır. Bunun sorumlusu olarak da Çoro'yu görür. Bu yüzden cenazesine bile gitmez. Ancak Tanabay'ın ihracında bunca yıl coşkuyla, büyük bir özveriyle çalıştığı partiyi ele geçiren birtakım menfaat sahiplerinin de rolü olmuştur. Yazarın asıl vurgulamak istediği de budur: Komünist idare için canla başla çalışan, bu uğurda en yakınlarını bile sürgün etmekten çekinmeyen idealist insanlar, neticede aynı idarenin mağduru olmaktan kurtulamamışlardır. Çünkü komünizmin temel prensibi devletin “soba”, vatandaşın “yakıt” olması fikrine dayanır⁶. Aytmatov, iletmek istediği bu mesajları, “Yaşlı Avcı” türküsü vasıtasıyla verir. Tanabay'ın karısı Caydar'ın kopuzuyla çalıp söylediği bu türküde yaşlı bir avcının elinde olmadan oğlunu öldürmek zorunda kalışının hikâyesi anlatılmaktadır. Yaşlı avcının avcılığın bütün inceliklerini öğrettiği oğlu Karagül, gözünü budaktan sakınmayan son derece cesur bir delikanlıdır. Onun vuramayacağı, nişan alamayacağı hiçbir canlı yoktur. Ava gittiğinde gebe, yavru demeden önüne çıkan her hayvanı vurur. Bu arada Boz Geyik sürüsünden bütün geyikleri öldürür, geride sadece dişi Boz Geyik ile erkeği Tav-Teke kalır. Genç avcı, soylarının devamı için erkeğini vurmaması için yalvaran boz geyiğe kulak asmaz, Tav-Teke'yi acımasızca vurur. Bunun üzerine Boz Geyik'i nişan alan delikanlı onu bir türlü vuramaz. Günlerce peşinden koşar. Dişi geyik, avcıyı kimsenin ulaşamayacağı bir yere getirir, onu orada bırakarak gözden kaybolur. Günlerdir kendisinden haber alamadıkları Karagül'ü aramaya çıkan yaşlı avcı, onu nihayetinde bulur. Ancak hiçbir şekilde ona yardım edemez. Çaresiz, evladını kendi elleriyle vurmaya zorunda kalır. Neticede ihtirası, Karagül'ün hayatına mal olmuş; zamanında onu kontrol edemeyen baba da evlat katili olmuştur. Burada *Beyaz Gemi*'de olduğu gibi dişi ve erkek geyik tabiatı ve onun devamlılığını; Karagül ise gücünü tabiatın doğal dengesini bozacak şekilde kullanmaktan çekinmeyen ve bu yüzden yine tabiat tarafından cezalandırılan muhteris insanoğlunu temsil ederler. Bu bağlamda buradaki avlanma hikâyesi de alegorik veya sembolik vasıflı nesnelere kurulmuş olur. Diğer taraftan tıpkı Tanabay gibi Sovyet rejimine içten inanan Aytmatov gibi bazı aydınlar, devletin insanın doğasına aykırı uygulamaları karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Neticede onlar da bir nevi Karagül gibi “Kuz Başındaki Avcı”dan farklı bir konumda değildiler⁷.

⁶ Bkz. *Cengiz Hana Küsen Bulut*, Ötüken Yayınları, Çeviren: Refik Özdek, İstanbul: 1991, s. 22.

⁷ Cengiz Aytmatov'un Muhtar Şahanov'la uzun söyleşilerini konu alan *Şafak Sancısı*'nin (*Şafak Sancısı*, Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, Çeviren: Damira İbrahim, Da Yayıncılık, İstanbul:2002, 447 s.) ilk tercümesinin başlığı *Kuz Başındaki*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Elveda Gülsarı'dakine benzer ihtirasla yapılan bir avın hikâyesi de *Beyaz Gemi*'deki "Parmak Çocuk Çıbalak" masalında anlatılmaktadır. Mümin Dedenin torununa anlattığı masallar arasında Parmak Çocuk Çıbalak masalıyla, tabii ihtiyaçtan kaynaklanmayan avlanmaların hayvanların dünyasında da yıkımlara yol açtığı mesajı verilmektedir. Bir yaprağın altında yatan Çıbalak, bir kurda av olur. Çocuk kurda kendini yememesi için yalvarır, fakat kurt çocuğun sözlerine kulak asmaz. Ancak o günden sonra kurt ne zaman bir koyun sürüsüne saldıracak olsa içindeki çocuk onu ele verir. Çareyi bir koyun sürüsünün köpeği olmakta bulan kurt, ihtirasının bedelini ağır ödemiş olur.

*Dişi Kurdun Rüyalari*⁸, Akbar ve Taşçaynar adlı iki kurt ile Abdias ve Boston'un "kötülük"le giriştikleri mücadelede yenik çıkmalarının trajedisini anlatan bir eserdir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi burada avlanma motifi, *Beyaz Gemi* ve *Elveda Gülsarı*'dakinden farklı olarak yaşamının bir gereği ve şartı olarak yerine getirilmesi gereken tabii bir eylem olarak karşımıza çıkar. Başta yeni doğan yavrularını ilk ava çıkarmanın heyecanını ve zevkini yaşayan Akbar ve Taşçaynar olmak üzere Mujunkum bozkırında yaşayan bütün canlıların hayatta kalmalarının tek yolu, ava çıkmaktır⁹:

Peşinden yetiştiği hiçbir sayga pençesinden [Taşçaynar'ın] kurtulamaz, kızıl kanları beyaz karların üzerine akar, bir kuşun kana boyanmış kanatları gibi çırpınırdı. Onun kanı akacaktı ki bir başkasının kanını besleyebilirdi. Her şey ta başından beri olagelmişti ve başka türlü de mümkün değildi. Bu olayı yargılayan yoktu. Çünkü mesele suçlu ya da suçsuz, kurban ya da canı olmak değildi. Tanrı bir canlıyı bir başka canlıya yem olarak yaratmıştı. (Yalnız insanın kaderi değişti. O, ekmeğini alın teri akıtarak, hayvan besleyerek, böylece tabiatı kendi yararına kullanarak yaşamasını da bilirdi.)

Mujunkum bozkırının tabii dengesini bozan "insan" olur. Ancak bu insan "alın teri akıtarak, hayvan besleyerek, tabiatı kendi yararına kullanarak" yaşayan "iyi insan" değildir. Aksine menfaati uğruna teknolojinin imkânlarını tabiatı yok etmek için kullanan,

---

Avcının Çıktığı "Yüzyılların Kavşağındaki Sırdaşlık" (Tolkun Yayınları, Ankara: 1998) şeklindedir. Bu bağlamda aydınları temsil etmesi bakımından avcı kelimesinin sembolik bir şekilde kullanılması oldukça anlamlıdır. Daha teferruatlı bilgi için bkz. Orhan Söylemez, "Karaçay-Malkar Edebiyatı-Halimat Bayramuk-İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç", *Türk Dünyası Edebiyatları I*, Ankara:2005, ss.81-89.

⁸ Cengiz Aytmatov, *Dişi Kurdun Rüyalari*, (Terc.: Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul:1991, 350 s.

⁹ A.g.e., s.25.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

kendini tanrı gibi gören bir insandır. Bu insanın sahip olduğu teknolojik aletler değiştikçe ve modernleştikçe, Mujunkum bozkırında sebep olduğu felaketler, önlenemez boyutlara ulaşır¹⁰:

İnsanlar, “ilâh-varlıklar!” Mujunkum bozkırında onlar da sayga avlıyordu. Önce at sırtında gelmişlerdi buralara. Üzerlerinde dar elbise, ellerinde yay ve ok vardı. Sonra ateşli silahlarla geldiler, şimşek gibi çakan ve yıldırım püskürten silahlar! Bağrıarak atlarını dörtnala sürüyor ve saygalar her yöne kaçıyordu. Uçsuz bucaksız bozkırın çalılıklarında onları bulup vurmak yine de zordu. Ama bir gün, bu “ilâh-insanlar” arabalarla sürek avı düzenlemeye başladılar. Tıpkı kurtlar gibi, antilopları yorgunluktan düşüp bayılıncaya kadar kovalıyor, sonra vuruyorlardı. Şu son zamanlarda ise helikopter kullanmaya başladılar. Önce havadan sürünü yerini keşfediyor, sonra nişancılar arabalarla oraya hareket ediyor, saatte yüz kilometreden fazla hız yaparak saygaların kaçmasını engelliyorlardı. Arabalar, helikopterler ve hızlı ateş eden filintalar, Mujunkum bozkırındaki denge ve düzeni alt üst etmişti...

Aldaş Gölü civarındaki madenleri işletmek için yakılan sazlıklardan uzaklaşıp gölü geçerken ilk yavrularını kaybeden Akbar ve Taşçaynar'ın ikinci vatanları Mujunkum bozkırı olur. Burada doğan yavrularıyla hayata yeniden başlama fırsatına kavuşurlar. Ne var ki yavrularıyla çıktıkları ilk av, onlara ikinci bir kıyameti yaşatır. Hükümetin beş yıllık kalkınma planı başarısızlıkla sonuçlanınca açığı kapatmak amacıyla eyaletteki yetkililerden biri, Mujunkum bozkırına sayga avı düzenlemeyi önerir. Havadan helikopterler, karadan arabalarla yönlendirilen sayga sürüsü içinde, avlanmak için çıkan Akbar ve Taşçaynar ile yavruları da vardır. Heyecanla çıktıkları bu ilk av, ne yazık ki yavruların trajik bir şekilde ölmeleriyle sonuçlanır. Sonuç, bozkırdaki bütün canlılar için tam anlamıyla bir mahşere dönüşür¹¹:

Dişi kurt yavrusunun cansız vücudu üzerinden atladı, ama aynı anda av gürültüsünü yeniden duydu. Ardsız aralıksız patlamalar, arabaların keskin klaksonları, insanların haykırıışları, can çekişen saygaların hırıltuları, helikopterlerin uğultuları birbirine karışıyordu. Birçok sayga yere yuvarlanıp kalıyor, ayaklarını havaya dikip çırpınıyor, kaçanların soluğu kesiliyor, yürekleri dayanamıyordu artık. Toplayıcılar ellerindeki kocaman bıçaklarla hayvanların boğazını kesiyor ve hayvan son nefesini vermeden kaldırıp kamyona atıyorlardı. Kana bulanmış bu adamların görünüşleri de korkunçtu.

¹⁰ A.g.e., s.14.

¹¹ A.g.e., s.34.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Sayga avını idare eden, adının bazı yolsuzluklara karışması üzerine partiden atılmış eski bir inzibat taburu komutanı olan Bos'tur. Ekibindeki diğer avcılar Mişaş, Kepa, Hamlet Galkin, Üzükbay ve aralarına sonradan katılan Abdias da bulunmaktadır. Abdias, bir diyakosun oğlu olup dinde uygulanması gerektiğine inandığı birtakım revizyonist fikirleri yüzünden kiliseden kovulmuştur. Onun Mujunkum bozkırına ikinci gelişidir. İlk gelişi kiliseden atıldıktan sonra bir gazeteci sıfatıyla, burada faaliyetleri iyice artan uyuşturucu çetelerini teşhir etmek ve içlerinden ikna edebildiklerini doğru yola sevk etmek amacıyla. Ancak çete üyeleri onu dinleyecekleri yerde döverek bozkırın ortasında bırakırlar. Abdias canını zor kurtarır. Mujunkum'a sayga avı dolayısıyla ikinci kez gelişinde, ilkinde olduğu gibi çevresindekileri insanî özlerine dönmeye çağırır. Ancak bu seferki davetinin bedelini hayatıyla öder. O da tıpkı insanları Tanrı'ya dönmeye ikna etmek uğruna bedenini feda eden Hz. İsa gibi sayga avcılarını tarafından çarمیha gerilerek cezalandırılır. Can vermek üzere olan Abdias'ın imdadına tek yetişen, büyük bozgunda yavrularının hepsini kaybettikten sonra yuvasına dönmeye teşebbüs eden dişi kurt Akbar olur. Akbar, ininin yakınlarında elleri kolları bağlı bir vaziyette Abdias'ı görür, ona acır ancak diğer avcılardan çekinerek Mujunkum bozkırını terk eder. Kurtların son mekanları Isık-Göl civarı olur. Orada yaşadıkları trajedi, hayatlarına son verir. Bazarbay adlı bir çoban, votka alabilmek için Akbar ve Taşçaynar'ın en son dünyaya getirdikleri yavrularını çalar. Peşlerine düşen kurtlardan kurtulabilmek için çevrede çalışkanlığı ve başarısıyla tanınan Boston'un çiftliğine sığınır. Bu garip tesadüf, hem Boston'un hem de kurt ailesinin acı sonlarını hazırlar. Gerek uyuşturucu kaçakçıları gerekse sayga avcılarını ve sonuncu olarak Bazarbay, tıpkı *Beyaz Gemi*'nin Orozkul'u gibi romanın olumsuz kişilerini temsil ederler. Her iki eserdeki avcılar veya avı teşvik edenler, insanî değerlerine yabancılaştıkları gibi Sovyet rejiminin sadık temsilcileri olarak hareket ederler. Kendilerini doğruluğa yönlendirmek isteyen Abdias'ı Bos, "halk, devlet ve Stalin düşmanı", "emperyalizmin ajanı" olmakla suçlar. Aytmatov buradan yola çıkarak bir taraftan totaliter Sovyet rejimini eleştirir, diğer taraftan da hükümetin destek verdiği kişilerin aslında devleti en fazla zarara uğratan insanlar olduklarını göstermek suretiyle uygulanan politikanın yanlışlığına dikkat çeker. Diğer taraftan yine *Beyaz Gemi*'deki Mümin Dede ve Çocuk gibi Abdias, Boston ve Akbar ve Taşçaynar, eserin olumlu figürleridir. Yazar, figürlerin karakterizasyonunda birtakım paralelliklerden faydalanarak okuyucuyu mukayese fikrine götürmekte ve böylece realitenin trajikliğini bütün boyutları ve aşamalarıyla somutlaştırmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

*Gün Olur Asra Bedel*¹², bir tilkinin, karanlık ve soğuk bir gecede, Sarı Özek bozkırının ortasından geçen demiryolunun sağında ve solunda yolcuların trenden attıkları yiyecek artıklarını aramasıyla başlar. Yaklaşan sonbaharın etkisiyle yazın bile az görünen av hayvanları şimdi hiç görünmez olmuşlardır. Çaresiz bir şekilde bir sağına bir soluna geçtiği demiryolu, tilki için hem korkutucu hem de çekicidir. Korkutucudur, çünkü ışıklı bir canavar olan tren, yani medeniyet, Sarı Özek bozkırının asıl sahiplerine “kara duman”, “keskin, boğucu koku”, demiryolunun iki yanına atılmış “pis ve iğrenç kokulu yiyecek artıkları”, “çeşitli kâğıtlar”, “tomar tomar gazeteler”, “kırık şişeler”, “sigara izmaritleri” ve “ezilip bükülmüş konserve kutuları”nı getirmiştir. Çekicidir, bozkırda avlayabileceği hayvanları iyice azalan tilki çaresiz demiryolunun kenarındaki artıklarla beslenmek zorundadır. Romanın ilk sayfalarında gerekli atmosferi yaratmak amacıyla kullanılan av arayan tilki figüründen sonra, insanın ve tabiatın geleceğini tehdit eder bir boyut alan teknolojik ilerlemelerden duyulan kaygı teması üzerinde romanın daha sonraki bölümlerinde çeşitli yönleriyle daha geniş olarak durulacaktır.

Gün Olur Asra Bedel'in olumlu kişilerinden Yedigey'in “iyi”yi temsil etmesine vesile olan yönlerinden biri de onun tabiata duyduğu saygıdır. İlk çocuklarını dünyaya getirecek karısı Ukubala için Aral Gölü'nün meşhur altın mekre balığını avlar. Ancak “pembe ağzılı, yaldızlı kuyruklu, güçlü ve güzel balık”ı bir süre sevdikten sonra, onu kendi dünyasına, Aral Gölü'nün sularına salıverirler. Aytmatov'un eserlerindeki kurgunun en temel özelliklerinden biri, birbirinden çok farklı mekân ve zamanlarda cereyan eden vak'aların bir ana tema etrafında birleştirilmesidir. Benzer hususiyet, vak'aları teşkil eden veya onun bir parçası olan unsurların birbirine bağlanmasında da söz konusudur. *Gün Olur Asra Bedel*'in ilk sayfalarında karşılaştığımız tilki, demiryolu üzerindeki istasyonlardan biri olan Boranlı'da çalışan Yedigey'in de karşısına çıkar. Yedigey, ansızın istasyona gelen bu tilkiyi, bir an kaçırılmaz bir av gibi düşünür. Ancak aklına bir Hint inancı gelir. Bir nevi reenkarnasyon diyebileceğimiz bu Hint inancına göre ölen bir kimsenin ruhu, bir hayvanda yaşamaya devam etmektedir. Bu yüzden Hintlilere göre hayvanlar kutsaldır. Yedigey, yanlarına kadar çekinmeden sokulan bu tilkiye yeni kaybettiği dostu Kazangab'ın ruhunun geçmiş olabileceğini düşünür ve ona köpeklerin bulunduğu taraftan uzaklaşarak bozkırdaki yuvasına gitmesini söyler¹³.

¹² *Gün Olur Asra Bedel*, Çeviren: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul: 1991, 432 s.

¹³ A.g.e., s.23.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Gün Olur Asra Bedel'in içinde yer alan ve romanın temel fikrini üzerinde toplayan Mankurt efsanesi, farklı bir okumayla konumuz olan avlanma bakımından da değerlendirilebilir. Efsaneye göre Sarı Özek bozkırını istila eden ilkel ve barbar kavim Juan-Juanlar, ele geçirdikleri esirlere geçmişlerini ve benliklerini unutturmak için traş ettikten sonra başlarına yeni yüzülmüş deve derisi geçirerek sıcak bozkıra bırakmakta, böylece yeni çıkan saçlar tekrar geriye dönerek esire dayanılmaz acılar yaşatmaktadır. Neticede mazisiyle ilgili her tür bağı kopararak bir mankurt haline gelen esir, artık her emri yerine getirmeye hazır bir robottur. Bir nevi insan avı gibi görebileceğimiz bu işlem, asırlar sonra Sarı Özek bozkırında farklı şekillerde tekrar uygulanmaktadır. Bu sefer, ilkel Juan-Juanların yerini totaliter Sovyet rejimi almıştır. Hakimiyetleri altındaki farklı milletlerden insanları ferdî ve millî benlik ve kimliklerinden kopararak sorgusuz sualsiz kendilerine bağlı kılmak, yani bir nevi avlamak için okullarında uyguladıkları eğitim-öğretim programları, ilkel dönemlerde başa deve derisi geçirmekten farksızdır¹⁴. Neticede gerek *Beyaz Gemi*'deki Orozkul, gerekse *Gün Olur Asra Bedel* ve *Cengiz Hana Küsen Bulut*'daki Tansıkbayev gib mankurtlaşmış tipler de birer avdır, asıl büyük avcı Sovyet hükümetidir.

Cengiz Aytmatov'un eserleri içerisinde avlanmanın bütünüyle sosyal ve biyolojik hayatın temeli olarak ele alındığı tek eser *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*¹⁵'tir. Ohotsk Denizi civarında yaşayan ve fok balığı avcılığıyla geçinen Nivih oymağının geleneklerine göre, çocuk yaşta Nivihlilerin avcılık mesleğine geçişleri belli bir törenle başlar. Bu törenlerden biri Nivihli Kirisk için de yapılmıştır. Kirisk, oldukça heyecanlı olduğu bu ilk fok balığı avına, dedesi Orhan, babası Emrayın ve amcası Mılgun ile birlikte gelenekleri gereği oymaklarının büyük kayıgıyla çıkarlar. Konakladıkları ilk adada avladıkları ilk fok balığının karaciğerini çiğ çiğ yiyerek avcılığın bir başka ritüelini gerçekleştirirler. Kirisk, tam bir erkek olduğunu karaciğeri yediğinde anlar. Oldukça keyifli başlayan bu ilk av ne yazık ki, hüsrarla sonuçlanır. Ansızın bastıran sis yüzünden balıkçılar yollarını kaybederler. Bu arada suları da iyice azalmıştır. Sırayla Orhan Dede, Mılgun ve Emrayın hayatlarını Kirisk için feda ederler. Kendilerini okyanusun sularına bırakırlar. Neticede Kirisk eve tek başına döner. Aytmatov'un bir av merasimini anlattığı bu eseriyle vurgulamak

¹⁴ *Gün Olur Asra Bedel*deki olay örgüsü ile muhteva arasındaki ilişki ve konumuzla ilgili olarak bilhassa mankurtlaştırma konusundaki dikkate değer tespitleri içi bkz. Sabahattin Çağın, *Cengiz Aytmatov ve Gün Olur Asra Bedel Romanı*, İzmir:2000, 74 s.

¹⁵ *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, Rusçadan Çeviren: Mehmet Özgül, İstanbul: 1983, ss. 189-274.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

istediği temel fikir, insanlık için erdemli olmanın şart olduğu gerçeğidir. Bu yüzden Orhan Dede, Mılgun ve Emrayın'ın intiharları, neticede bir başarıyla verilen bir erdem sınavına dönüşür.

Sonuçta Cengiz Aytmatov, her sanat adamı gibi “insan”dan hareket etmiş, eserlerinde onun temel problemlerini işlemiştir. Bu noktada en çok üzerinde durduğu mesele, insanın bu dünyada insanca bir hayat sürmesidir. Sosyalist bir yazar olduğu halde tâbi olduğu devletin totaliter rejim anlayışını, sanatı aracılığıyla sürekli eleştirmesinin arkasında da bu fikir bulunmaktadır. “Yazara göre 21. yüzyıla girerken insanoğlunun en büyük problemi teknolojik ilerlemelere rağmen buna paralel olarak gelişmesi gereken iç dünyasının “fatalniy paradox” olarak yani “ölümcül paradoks” olarak kalmasıdır. 20. yüzyılın başındaki insanın ruh yapısı veya içgüdüğü aynıdır, hiç gelişmemiş, hayvansal içgüdü olarak kalmıştır. Bu da yok etmeye yöneliktir.¹⁶ Av ve avlanma” teması da, tıpkı “aşk”, “din”, “savaş”, “eğitim” gibi konuları işlediği diğer eserlerinde olduğu gibi, yazarın vermek istediği mesajlar için sadece bir vasıta fonksiyonunu üstlenmiştir. Söz gelimi Aytmatov’a göre ister aşk olsun isterse din olsun, insanın tabiatına aykırı bir şekilde yaşanmaya zorlandığı an, birtakım bireysel ve toplumsal krizlerin yaşanması kaçınılmazdır. Konumuz açısından baktığımızda av ve avcılık da, tabii bir sürecin bir parçası olmadığı sürece insan ve onun içinde yaşadığı toplum için son derece zararlıdır. Tıpkı insana hayatının hiçbir alanında kendisi olmaya izin vermeyen totaliter rejimler gibi.

KAYNAKÇA

AYTMATOV, Cengiz, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, Rusçadan Çeviren: Mehmet Özgül, İstanbul: 1983.

AYTMATOV, Cengiz, *Beyaz Gemi*, Çeviren: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul: 1991.

AYTMATOV, Cengiz, *Gün Olur Asra Bedel*, Çeviren: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, İstanbul: 1991.

AYTMATOV, Cengiz, *Dişi Kurdun Rüyalari*, (Terc.: Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul:1991.

AYTMATOV, Cengiz, *Cengiz Hana Küsen Bulut*, Ötüken Yayınları, Çeviren: Refik Özdek, İstanbul: 1991

¹⁶ Orhan Söylemez, *Cengiz Aytmatov, Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler*, Ankara:2002, s.V.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

-
- AYTMATOV, Cengiz, *Elveda Gülsarı*, Ötüken Yayınları, Çeviren: Refik Özdek, İstanbul: 2004.
- ÇAĞIN, Sabahattin, *Cengiz Aytmatov ve Gün Olur Asra Bedel Romanı*, İzmir: 2000.
- GÖKÇEK, Fazıl, "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Din Teması ve Dişi Kurdun Rüyalari", *Dergâh*, Cilt:II, Sayı: 21, Kasım 1991, ss.7-9.
- KOLCU, Ali İhsan, "Elveda Gülsarı", *Millî Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov*, İstanbul:1997.
- KORKMAZ, Ramazan, *Aytmatov'un Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara:2004.
- KUZ BAŞINDAKİ AVCININ ÇIĞLIĞI "Yüzyılların Kavşagındaki Sırdaşlık" (Tolkun Yayınları, Ankara: 1998.
- ŞAFAK SANCISI (Şafak Sancısı, Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, Çeviren: Damira İbragim, Da Yayıncılık, İstanbul:2002.
- SÖYLEMEZ, Orhan, "Karaçay-Malkar Edebiyatı-Halimat Bayramuk-İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç", *Türk Dünyası Edebiyatları I*, Ankara:2005.
- SÖYLEMEZ, Orhan, *Cengiz Aytmatov, Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler*, Ankara:2002
- VARRIN, Austin - Wellek, Réne *Edebiyat Teorisi*, Çev.: Ö. Faruk Huyugüzel, İzmir: 1993.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*